

Dominika Długosz

"Helmichis i Rosamunda" : interpretacja ikonograficzna srebrnej plakiety z kolekcji Ryszarda Janiaka

---

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 23, 262-272

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOMINIKA DŁUGOSZ*

HELMICHIS I ROSAMUNDA INTERPRETACJA IKONOGRAFICZNA SREBRNEJ PLAKIETY Z KOLEKCJI RYSZARDA JANIAKA

Celem artykułu jest podzielenie się z czytelnikami kilkoma uwagami dotyczącymi srebrnej plakiety, która trafiła do Muzeum Narodowego w Kielcach wraz z prywatną kolekcją Ryszarda Janiaka¹. Została ona opracowywana i opublikowana w formie katalogu do wystawy *Pasja zbierania. Kolekcja Ryszarda Z. Janiaka* prezentowanej w 2007 r. na Zamku Królewskim w Warszawie, a następnie w Muzeum Narodowym w Kielcach.

Obiekt tematycznie jest bliski autorce ze względu na jej zainteresowania badawcze dotyczące kształtowania się królestwa longobardzkiego w Italii, zwłaszcza w północnej części Półwyspu Apenińskiego². Poniższe opracowanie jest próbą interpretacji ikonograficznej. Wątki zaczerpnięte z historii germańskiego plemienia Longobardów były rzadko wykorzystywanymi motywami w sztuce. Stało się to inspiracją do poszukiwań odpowiedzi na pytania: co dokładnie przedstawia scena rodzajowa i dlaczego wykorzystano temat związany z historią i kulturą barbarzyńskiego ludu.

HISTORIA

Historia *gens Langobardorum* - jednego z bardziej wojowniczych plemion germańskich - wywodzi się ze starogermańskiej mitologii³. Nazwa narodu pocho-

---

* Doktor Dominika Długosz, pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ Podziękowania składam przede wszystkim Ryszardowi Janiakowi za umożliwienie opracowania obiektu ze swojej kolekcji. Za wszystkie cenne uwagi i wskazówki merytoryczne pragnę podziękować Annie Kwaśnik-Gliwińskiej oraz Ryszardowi de Latour z Muzeum Narodowego w Kielcach

² Autorka obroniła rozprawę doktorską na Uniwersytecie Jagiellońskim w Instytucie Archeologii pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Andrzeja Ostrowskiego dotyczącą m.in. historii tego germańskiego ludu, ich najazdu i kształtowania się północnego królestwa od VI do VIII w. na ziemiach Italii

³ J. Jarnut 2003, *Gens, rex and regnum of the Lombards*, [w:] H.W. Goetz, J. Jarnut, W. Pohl (red.), *Regna and gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval. Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, [The

dzi od łacińskiego *longus barba* (długobrodzi) lub starogermańskiego *lange Börde* (długie wybrzeże). Jego historyczne dzieje rozpoczynają się wraz z okresem panowania króla Alboina, który w 568 r. najechał na północną Italię⁴.

Scena przedstawiona na plakiecie (Il. 1) została opisana w VIII stuleciu w dziele pt. *Historia Longobardów* autorstwa mnicha z Monte Cassino - Pawła Diakona⁵. Częściowo została również przytoczona w piątym wersie anonimowego dzieła z 612 r. opisującego pochodzenie Longobardów pt.: *Origo gentis Langobardorum*⁶.

Wspomniany król Alboin u boku swej drugiej małżonki Rosamundy z rodu Gepidów⁷ opuścił wraz z dworem, wojskiem i poddanymi zachodnią część Węgier (rzymska prowincja *Pannonia*) i przybył do północnej Italii. W zbrojnej wyprawie towarzyszył mu przyrodni brat Helmichis (lub Hilmichis, Helmechis)⁸, który po najeździe dzisiejszych włoskich regionów Veneto i Lombardii został królewskim koniuszym i *gastaldą*⁹.

Władca wraz z dworem osiadł w zachowanym po Ostrogotach pałacu w Weronie¹⁰. Miasto obrano za pierwszą stolicę północnego królestwa longobardzkiego zwanego *Langobardia Maior* (dla odróżnienia od południowych księstw leżących w części królestwa *Langobardia Minor*). W 572 r. podczas uczty zorganizowanej w werońskim pałacu Alboin podał Rosamundzie do wypicia wino w pucharze zrobionym z czaszki jej ojca Kunimunda (króla Gepidów)¹¹.

Upokorzył tym żonę, która postanowiła zabić go, by w ten sposób pomścić śmierć ojca. Jego zgładzeniem był również zainteresowany przyrodni brat Helmichis liczący na przejęcie władzy. Zaproponował Rosamundzie, by ta udała się do komnaty sługi o imieniu Peredeo i uwiodła go. Peredeo podczas miłosnego aktu odkrył jednak kim jest kobieta w jego łóżu i zrozumiał, że padł ofiarą spisku. Rosamunda rozkazała wtedy poddanemu wyznaczyć całą prawdę Alboinowi lub zabić go. Tylko tak mógł uniknąć śmierci z rąk zazdrosnego króla. Aby ułatwić sobie sposób zabójstwa, Peredeo wpięrował miecz władcy u wezłowania łoża.

Transformation of the Roman World, t. XIII], Leiden - Boston 2003, s. 412-413

⁴ M. Humphries, *Italy A.D. 425-605*, [w:] A. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby (red.), *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, [The Cambridge Ancient History, t. XIV], University Press Cambridge 2000, s. 535

⁵ Paweł Diakon, *Historia rzymska, Historia Longobardów*, II. 28-30, przekład I. Lewandowski, Warszawa 1995, s. 235-237

⁶ Współcześnie to krótkie, bo liczące tylko 7 wersów dzieło, przypisuje się Sekundusowi z Trydentu (według I. Lewandowskiego, w komentarzu do: Paweł Diakon, *Historia Longobardów...*, s. XVI, n. 10)

⁷ Prawdopodobnie pierwsza żona Alboina była frankońską księżniczką (zob. S. Gasparri, *Pavia longobarda*, [w:] *Storia di Pavia*, t. II, Milano 1987, s. 24)

⁸ Pisownia imienia Helmichis występuje po łacinie w oryginalnym tekście u Diakona por. Pauli, *Historia Langobardorum*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, Hannover 1964; Hilmichis zaś występuje w *Origo gentis Langobardorum...*, wers 5. Obydwa imiona Helmechis lub Hilmichis zastosował w przekładzie na język polski Ignacy Lewandowski

⁹ N. Christie, *I Longobardi. Storia e archeologia di un popolo*, Genova 1997, s. 83. *Gastalda* sprawował nadzór nad longobardzkim skarbem

¹⁰ G. Mor, *Scritti di storia giuridica altomedievale*, Pisa 1977, s. 395

¹¹ C. P. Brogiolo, *Capitali e residenze regie nell'Italia longobarda*, [w:] G. Ripoll, J. M. Gurt (red.), *Sedes regiae (ann. 400-800)*, Barcelona 2000, s. 138-139

Następnie przybył nocą do królewskiej komnaty i zabił śpiącego Alboina.

Po śmierci pierwszego męża Rosamunda i Helmichis wzięli potajemnie ślub. Helmichisowi nie udało się jednak zasiąść na tronie, ponieważ nienawiść poddanych zmusiła go do ucieczki z Werony. Jak wspomina Diakon¹², podróż odbyła się pod osłoną nocy na statkach załadowanych po brzegi skarbami, spławianych rzeką z Werony, aż do samej Rawenny¹³. Tam schronienie królewskiej parze zaofiarował Longin (Longinus) – prefekt sprawujący władzę w Italii z ramienia Bizancjum. Nowo poślubieni małżonkowie udali się do jego siedziby wraz z Albsuindą – córką Alboina z pierwszego małżeństwa¹⁴.

Longin zakochał się w Rosamundzie i podsunął jej myśl, by ta zgładziła świeżo poślubionego męża. Żądna władzy kobieta zapragnęła zostać królową Rawenny i przystała na zabójstwo Helmichisa. Pewnego wieczoru, kiedy ten przyszedł po kąpieli do ich wspólnej alkowy królowa podała mu kielich. Helmichis zorientował się jednak, że wypił z niego truciznę. Wyciągnął miecz i grożąc nim Rosamundzie zmusił ją do wypicia resztki śmiertelnego napoju.

Po ich tragicznej śmierci Longin wysłał córkę Alboina wraz z longobardzkim skarbem do bizantyjskiej stolicy Konstantynopola.

PRÓBA INTERPRETACJI

Scena na plakiecie¹⁵ przedstawia moment tuż po wypiciu przez Helmichisa trucizny z pucharu, który odkłada na stół Rosamunda (Il. 1). Wojownik osuwa się na ziemię trzymając w prawej dłoni wyciągnięty miecz. Scena rozgrywa się w pałacowej komnacie, o czym świadczy jej wystrój: podłoga imitująca mozaikę, nisze, upięte draperie oraz meble, tj. fotel na nogach w formie stylizowanego orła i stół, którego blat wspiera się na końskich nogach i głowie satyra.

Być może para zamieszkiwała u Longina w tym samym *palatium* w Rawennie, w którym urzędował na przełomie V i VI w. pierwszy germański, ostrogocki król Italii - Teodoryk Wielki. Fragmenty pałacu zachowały się do dziś. Można podziwiać przede wszystkim jego dekorację mozaikową, ponieważ ocalała główna fasada z tzw. „pałacu Teodoryka” w Rawennie prawdopodobnie nie jest pozostałością po rezydencji¹⁶ (Il. 2).

Postać Helmichisa oraz jego ubiór nawiązują do wyobrażenia barbarzyńskich wojowników (Il. 3), zwłaszcza broda i długie włosy, zwierzęca skóra przerzucona przez ramię oraz miecz typu *spatha*¹⁷ z wyrytym na nim napisem *Helmichis*

¹² Paweł Diakon, *Historia Longobardów...*, II. 29

¹³ Brak dostępu Werony do morza nie stanowił przeszkody dla żeglugi, większość rzek w Italii była spławna. Już w okresie rzymskim wokół Rawenny wytyczono liczne kanały rzeczne, zapewniały one miastu bezpośrednie połączenie z Morzem Adriatyckim poprzez port w nieodległej miejscowości Classe

¹⁴ J. Jarnut, *Storia dei Longobardi*, Torino 2002, s. 32

¹⁵ Wymiary: 22,6 x 27,9 cm (bez oprawy); waga 223 g

¹⁶ Stan wiedzy na temat raweńskiego pałacu nie odpowiada już dziś budowli, którą interpretowano dawniej jako tzw. *Palazzo di Teodorico* por. D. Długosz, *Rawenna. Topograficzny dualizm miasta* (złożony do druku)

¹⁷ Uzbrojenie Longobardów, w tym miecze typu *spatha* i noże *scramasax*, znane są przede wszystkim z pochówków, zarówno z grobów odnalezionych na Węgrzech,

i datą *DLXVIII*. Te dwa ostatnie detale znacznie ułatwiają interpretację nie tylko przedstawionego wojownika, ale także całej sceny. Data na mieczu nie zgadza się z rokiem wydarzeń w pałacu w Rawennie. Jest to bowiem rok 568, a przedstawione na plakiecie wydarzenie miało miejsce dopiero w roku 572. Napis wyryty na mieczu nie jest przypadkowy i w tym kontekście zrozumiały. Rok 568 wiąże się z wkroczeniem Longobardów do północnej Italii i ustanowieniem ich pierwszego księstwa w Cividale del Friuli¹⁸. Ta data widnieje na mieczu Helmichisa, ponieważ upamiętnia rok zdobycia i opanowania północno-wschodnich terenów dzisiejszych Włoch, zwłaszcza obecnego regionu Friuli i Wenecji Julijskiej. Na tych ziemiach utworzono pierwsze longobardzkie księstwo nad Adriatykiem.

Królowa Rosamunda ma na głowie diadem, jest ubrana w tunikę przepasaną ozdobnym pasem, z jej pleców spływa powiewny płaszcz, a ramię zdobi obręcz.

Interesującym fragmentem całej kompozycji jest umieszczone w głębi komnaty (poprzedzonej trzema stopniami schodów) przedstawienie ujęte w ramy zwieńczone po środku panopliami. Jest to żołnierz ubrany w rzymską zbroję przebijający włócznią mężczyznę leżącego u jego stóp. Scenę trudno jest jednoznacznie interpretować. Istnieją przynajmniej dwie hipotezy, które autorka pragnie zaprezentować w tekście. Wpierw należy jednak uściślić, że scena w tle nie dzieje się równoległe do tej głównej oglądanej na pierwszym planie. Jest ona przedstawiona na obrazie, a nie rozgrywa się tuż za progiem komnaty. O tym, że jest to uwiecznione na obrazie wydarzenie z przeszłości świadczy rzymska zbroja wojownika. Rawenna w 2. poł. VI w. była stolicą Egzarchatu i częścią Imperium Bizantyjskiego zdominowanego na północnym wybrzeżu Morza Adriatyckiego głównie przez Greków. Niezrozumiały w tym kontekście jest zatem rzymski żołnierz. Z pewnością nie został tu przedstawiony sam Longin, który w tym czasie gościł na swoim dworze Helmichisa i Rosamundę¹⁹. Jako prefekt *praetorium* z ramienia Bizancjum sprawował w Rawennie władzę świecką, a nie wojskową²⁰. Głównie zajmował się on w tym mieście administracją, choć nie można wykluczyć, że w jego kompetencjach leżała również kontrola wojska²¹. To potwierdza, że dwie sceny na obiekcie nie są ze sobą spójne pod względem chronologicznym.

Jeśli przyjąć, że na plakiecie uwieczniono wydarzenia z VI w. rozgrywające się w Rawennie, a tło stanowią sceny z przeszłości, to przedstawienie rzymskiego żołnierza może wiązać się np. z zabójstwem w 493 r. germańskiego wodza Odoakra sprawującego władzę w Italii po śmierci ostatniego władcy Cesarstwa Zachodniego

---

jak i we Włoszech. Dla terytorium *Pannonia* zob. m.in. V. Bierbrauer, *La diffusione dei reperti longobardi in Italia*, [w:] G. C. Menis (red.), *I Longobardi*, Catalogo della mostra, Codroipo – Cividale del Friuli, 2 giugno - 30 settembre 1990, Milano 1990, s. 97-101. Dla terytorium *Italia* zob. A. Guglielmetti, *I corredi funerari*, [w:] P.M. De Marchi (i in. red.), *L'età altomedievale. Longobardi e Carolingi*. San Salvatore. [Santa Giulia. Museo della città di Brescia], Milano 1999, s. 39-61

¹⁸ L. Bosio, *Cividale del Friuli. La storia*, Udine 1977, s. 53

¹⁹ Pomimo tego, że Italia była podzielona VI-VIII w. między wrogie sobie siły, to bizantyjscy zarządcy dawali w tym okresie schronienie longobardzkim władcom lub członkom ich rodzin (A. Guillon, *L'Italia bizantina dall'invasione longobarda alla caduta di Ravenna*, [w:] G. Galasso (red.), *Longobardi e Bizantini*, [Storia d'Italia, t. I], Torino 1980, s. 230-231)

²⁰ G. Ravegnani, *I Bizantini in Italia*, Bologna 2004, s. 70

²¹ Tamże

Romulusa Augustulusa i odsunięciu od władzy Orestesa. Na polecenie Zenona (cesarza Cesarstwa Wschodniego) ostrogocki wódz z rodu Amalów Teodoryk Wielki odsunął od władzy Odoakra, a po jego zamordowaniu został pierwszym germańskim królem Italii i osiadł w pałacu w Rawennie²². Żołnierz ubrany w rzymską zbroję nie musi być wcale Rzymianinem a jednym z barbarzyńskich wojowników, których chętnie w okresie późnego antyku wcielano do regularnej armii rzymskiej strzegącej granic *Imperium Romanum*. Teodoryk wprawdzie był Ostrogotem, lecz jego rządy nawiązywały do świetności cesarstwa rzymskiego. Elementy związane z rzymską tradycją klasyczną są w tym przypadku czytelne i zrozumiałe.

Najbardziej wiarygodną hipotezą jest ta, że scena przedstawiona na obrazie zwieńczonym panopliami jest czasowo o wiele odleglejsza względem głównej i prawdopodobnie wiąże się z wydarzeniami z I w. n.e. Żołnierzem z włócznią może być Arminiusz – germański wódz Cherusków, którzy w 9 r. n.e. zadali klęskę Rzymianom w Lesie Teutoburskim²³. Rzymianami dowodził Kwintyliusz Warus, który po przegranej bitwie popełnił samobójstwo. Arminiusz, chociaż był germańskim wojownikiem, służył jako ekwita w pomocniczej armii rzymskiej²⁴. To tłumaczy dlaczego jest ubrany w rzymską zbroję. Ramy obrazu zdobią panoplia będące symbolem trofeów wojennych. Zwycięstwo Arminiusza powstrzymało Rzymian przed utworzeniem prowincji Germanii i zadecydowało o utworzeniu granicy na Renie i Dunaju oddzielającej *Imperium Romanum* od ziem *Barbaricum*. Ponadto sprzymierzeńcami w walce Cherusków z Rzymianami, jak podaje Tacyt²⁵, byli Longobardowie zamieszkujący wtedy ziemie nad rzeką Łabą.

Treść przedstawiona w tle wywodzi się zatem także z germańskiej historii i jest echem zwycięstwa barbarzyńskich plemion.

WNIOSKI

Należy pamiętać, że losy Helimichisa i Rosamundy zostały opisane przez wczesnośredniowiecznych pisarzy w takim świetle, że bardziej przypominają one legendę, niż są historycznym wydarzeniem. Ze stylu tekstu, w jakim zostały spisane dzieje Longobardów (od momentu ich wędrówek i migracji z północy Europy w I wieku n.e., wzdłuż Łaby aż do osadzenia się w V w. na Węgrzech) wynika, że Paweł Diakon idealizował ich przeszłość mieszając ze sobą treści mitologiczne z faktami historycznymi. Sam był z pochodzenia Longobardem, a wszystkie opisane heroiczne czyny dotyczące

²² Ostrogoci osiedlili się głównie na ziemiach odebranych Odoakrowi. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że Teodoryk zamordował swojego rywala w Rawennie, którą obrał za swoją siedzibę władzy obok dworów w Weronie i Pawii. Rezydencje Teodoryka w Italii zob. B. Ward-Perkins, *From Classical Antiquity to the Middle Ages. Urban public building in Northern and Central Italy AD 300-850*, Oxford 1984, s. 165-166

²³ M. Jaczynowska, *Rzym*, [w:] Tejże (red.), *Historia starożytna*, Warszawa 1999, s. 515; por. G. Clemente, *Guida alla storia romana*, Milano 2004, s. 235

²⁴ J. Poleski, *Na północ od Dunaju, na wschód od Renu*, [w:] *Wielka historia świata*, 44 p.n.e.-285, t. V, red. M. Szulc, Kraków 2001, s. 201

²⁵ Tacyt, *Roczniki*, II. 45, [w:] Tacyt, *Dzieła*, przekład S. Hammer, Warszawa 2004, s. 99-100

jego przodków noszą znamiona literackiej fantazji i wyolbrzymienia. Celem takiego opisu było podkreślenie roli i zasług tego germańskiego ludu.

W przypadku analizowanego obiektu mamy do czynienia z wyjątkowo rzadkim motywem ikonograficznym. Wyobrażenia longobardzkich władców znane są głównie z monet (np. kolekcja monet w Museo Archeologico Nazionale w Cividale del Friuli). Niektóre ze scen z historii Longobardów zostały przedstawione w formie miniatur ilustrujących manuskrypty longobardzkich kodeksów np. *Codex legum Langobardorum* z XI w. (przechowywane we włoskim archiwum Archivio di Abbazia di Cava dei Tireni). Podobne miniatury pochodzą z tego samego wieku z manuskryptu *Edykt króla Rotarisa* (w hiszpańskiej Biblioteca Nacional de Madrid). Mają one jednak bezpośredni związek z charakterem dokumentów jakie ilustrowały; przeważnie przedstawiają longobardzkich królów np. Rotarisa, Liutpranda - nie tylko zaśluzonych władców, ale i sprawnych kodyfikatorów prawa longobardzkiego.

Jeszcze innym przekazem ikonograficznym jest fresk zdobiący ściany trzeciej sali Archivio Segretto Muzeum Watykańskiego. Malowidło przedstawia króla Ariperta II (701-712) zwracającego papieżowi Janowi VI (701-705) ziemie zajmowane przez Longobardów w Alpach Kottyjskich.

Opisywany obiekt tematycznie doskonale wpisuje się w ramy XIX-wiecznych wydarzeń historycznych północnej Europy. Nawiązanie do mitologii germańskiej nie jest przypadkowe. Longobardowie uważali się za przodków boga Wotana (Wodana) i bogini Frei (Freyj)²⁶. Również Arminiusz utożsamiany jest z postacią Zygryda - mitologicznego bohatera z rodu Nibelungów²⁷. Jeśli uznać datowanie obiektu na 2. poł. XIX stulecia²⁸, to prawdopodobnie przedstawiony na niej temat posłużył autorowi jako odniesienie się w tym okresie do świetności potęgi określanej od XV w. mianem Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Na plakiecie wyraża się to podwójnie: poprzez powrót do starogermańskich korzeni oraz przywołanie wydarzeń z historii rzymskiego antyku i doby wczesnego średniowiecza. Scena w tle wiąże się z powstrzymaniem Rzymian przed zajęciem ziem należących do Germanów lub ostatecznym upadkiem Cesarstwa Zachodniego (476 r.) pod naporem, m.in., germańskich najeźdźców z terenów *Barbaricum*, naruszających regularnie od III do V w. n.e. jego granice. Scena główna przedstawia zdarzenie z okresu wczesnego średniowiecza, gdy na ziemiach Italii kształtowało się germańskie królestwo Longobardów.

Pod względem stylistycznym i tematycznym plakietą być może nawiązuje do wyrobów z wytwórni w Hanau, lub innej niemieckiej, wzorującej się na złotnictwie augsburskim²⁹. Za tak przyjętą hipotezą, zdaniem autorki, mogą przemawiać następujące argumenty:

²⁶ Dla zachodnich plemion germańskich Wodan był odpowiednikiem Odyna głównego boga w mitologii germańskiej zob. A. M. Kempniński, *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*, Warszawa 2001, s. 468; por. K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004, s. 63-64

²⁷ Kempniński, *Encyklopedia mitologii...*, s. 390

²⁸ Brak znaków złotniczych na plakiecie utrudnia jej datowanie i wskazanie ośrodka oraz złotnika, który ją wykonał

²⁹ Por. A. Fryz-Więcek (red.), *Świat ze srebra. Złotnictwo augsburskie od XVI do XIX wieku w zbiorach polskich*, Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie 29 kwietnia – 1 sierpnia 2004, Kraków 2005

a) dekoracja i sposób wykonania plakiety przypominają te na wyrobach z Hanau datowanych po 2. poł. i pod koniec XIX wieku³⁰; wyroby z wieków XVII i XVIII charakteryzują się bardziej precyzyjnym rysunkiem, zróżnicowaną i wysublimowaną dekoracją³¹;

b) podobną tematykę, tzn. związaną z historią plemion germańskich, wykorzystano na jednym z obiektów z Hanau, tj. na kuflu ze srebra i kości słoniowej³². Także na tym obiekcie przedstawiono walkę z Rzymianami prowadzoną przez germańskie plemiona Cherusków w Lesie Teutoburskim; tematy przedstawiane zaś na tego typu obiektach z XVII i XVIII w. przeważnie były czerpane z mitologii grecko-rzymskiej³³ lub wykorzystywano wątki biblijne³⁴.

Motywy zaczerpnięte z mitów germańskich stosowano w 2. poł. XIX w. nie tylko w sztukach plastycznych, ale także w muzyce, przykład stanowi neoromantyczny dramat muzyczny Ryszarda Wagnera (1813-1883) pt. *Pierścień Nibelunga* i jego części: *Złoto Renu*, *Walkiria*, *Zygfyrd*, *Zmierzch Bogów*³⁵. Mecenasem sztuki był wówczas Ludwik II Bawarski (1845-1886). Być może w umyśle władcy posądzonego o chorobę psychiczną zrodziły się idee przywrócenia wielkomocarstwa. Tłumaczą to nawiązania do historii i legend jego germańskich przodków oraz wzorowanie się na stylu Ludwika XIV. Władca fundując swoje rezydencje w Linderhofie i Neuschwanstein łączył ze sobą style minionych epok oraz inspirował się germańskimi mitami i średniowiecznymi legendami³⁶.

Reminiscencje widoczne są także na omówionej plakiecie. Pod względem ikonograficznym wyraża się to przez połączenie ze sobą wątków historycznych z okresu rzymskiego (I w.) i z okresu średniowiecza (VI w.). Pod względem stylistycznym eklektyzm uwypuklił się w dekoracji komnaty (stylizowane meble, ornamentyka draperii i ścian) oraz zdobieniu strojów (brzeg tuniki i płaszcz Rosamundy). Niewątpliwie obiekt tematycznie wpisuje się w tendencje historyczno-kulturowe XIX-wiecznej Europy.

³⁰ Tamże, zwłaszcza kat. VI/24, s. 182

³¹ Tamże, por. plakiety kat. II/2, s. 63; II/38, s. 77; III/41, s. 105

³² Tamże, kat. VI/22, s. 181, tu kufel datowany jest po 1890 roku

³³ Tamże, kat. III/4, s. 105

³⁴ Tamże, kat. II/2-3 s. 63; II/38, s. 77

³⁵ Geneza i analiza dzieła zob. m.in. Z. Jachimecki, *Wagner*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1970, s. 113-200

³⁶ Wyrazem tego jest architektoniczna forma i wystrój komnat zamku w Neuschwanstein. Dekoracja była wzorowana na wizjach średniowiecza inspirowanych z librett dzieł muzycznych Wagnera np. romantycznej opery *Tannhäuser* (W. Baraniewski, *Historyzm w architekturze XIX wieku*, [w:] *Sztuka świata*, t. VIII, red. A. Lewicka-Morawska, Warszawa 1994, s. 163, 181). Również Wagner inspirował się szalonymi pomysłami króla, o czym świadczy choćby geneza opery *Lohengrin* (zob. Jachimecki, *Wagner...*, s. 276)

BIBLIOGRAFIA

Źródła pisane:

Diakon P., *Historia rzymska. Historia Longobardów*, przekład I. Lewandowski, Warszawa 1995

Origo gentis Langobardorum, [w:] Monumenta Germaniae Historica, *Scriptores Rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, Hannover 1964

Tacyt, *Dzieła*, przekład S. Hammer, Warszawa 2004

Baraniewski W., *Historyzm w architekturze XIX wieku*, [w:] *Sztuka świata*, t. VIII, red. A. Lewicka-Morawska, Warszawa 1994, s. 162-181

Bierbrauer V., *La diffusione dei reperti longobardi in Italia*, [w:] G.C. Mensi (red.), *I Longobardi*, Catalogo della mostra, Codroipo – Cividale del Friuli, 2 giugno - 30 settembre 1990, Milano 1990, s. 97-101

Bosio L., *Cividale del Friuli. La storia*, Udine 1977

Brogio G.P., *Capitali e residenze regie nell'Italia longobarda*, [w:] G. Ripoll, J.M. Gurt (red.), *Sedes regiae (ann. 400-800)*, Barcelona 2000, s. 135-162

Christie N., *I Longobardi. Storia e archeologia di un popolo*, Genova 1997

Clemente G., *Guida alla storia romana*, Milano 2004 (ristampa dal 1977)

Dall'Aglio P. L., *Le usanze*, [w:] M. Catarsi Dall'Aglio (red.), *I Longobardi in Emilia Occidentale*, Catalogo della mostra, Museo Archeologico Nazionale, Palazzo Pilotta 15 gennaio – 18 aprile 1993 Parma, Sala Baganza 1993, s. 13-15

Długosz D., *Rawenna. Topograficzny dualizm miasta*, (złożony do druku)

Fryz-Więcek A., (red.), *Świat ze srebra. Złotnictwo augsburskie od XVI do XIX wieku w zbiorach polskich*, Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie 29 kwietnia – 1 sierpnia 2004, Kraków 2005

Gasparri S., *Pavia longobarda*, [w:] *Storia di Pavia*, t. II, Milano 1987, s. 19-60

Guillon A., *L'Italia bizantina dall'invasione longobarda alla caduta di Ravenna*, [w:] G. Galasso (red.), *Longobardi e Bizantini*, [Storia d'Italia, t. I], Torino 1980, s. 220-340

Gugliemetti A., *I corredi funerari*, [w:] P. M. De Marchi (i in. red.), *L'età alto-medievale. Longobardi e Carolingi. San Salvatore*, [Santa Giulia. Museo della città di Brescia], Milano 1999, s. 39-61

Humphries M., *Italy A.D. 425-605*, [w:] A. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby (red.), *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, [The Cambridge Ancient History, t. XIV], University Press Cambridge 2000, s. 525-551

Jacznowska M., *Rzym*, [w:] Tejze (red.), *Historia starożytna*, Warszawa 1999, s. 411- 646

Jachimecki Z., *Wagner*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1973

Jarnut J., *Storia dei Longobardi*, Torino 2002

Jarnut J., *Genesis, rex and regnum of the Lombards*, [w:] H.W. Goetz, J. Jarnut, W. Pohl (red.), *Regna and gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval. Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, [The Transformation of the Roman World, t. XIII], Leiden - Boston 2003, s. 409-427

Kempiński A. M., *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*, Warszawa 2001

Modzelewski K., *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004

Mor C. G., *Scritti di storia giuridica altomedievale*, Pisa 1977

Poleski J., *Na północ od Dunaju, na wschód od Renu*, [w:] *Wielka historia świata, 44 p.n.e.-285*, t. V, red. M. Szulc, Kraków 2001, s. 193-264

Ravegnani G., *I Bizantini in Italia*, Bologna 2004

Ward-Perkins B., *From Classical Antiquity to the Middle Ages. Urban public building in Northern and Central Italy AD 300-850*, Oxford 1984

Dominika Długosz

1. Il. Srebrna plakieta z kolekcji Ryszarda Janiaka, nr inwentarzowy ZK/656

2. Il. Fragment pozostałości po ostrogockim palatium w Rawennie

3. Il. Hipotetyczna rekonstrukcja ubioru longobardzkiego (za Dall'Aglio 1993, s. 15)

HELMICHIS AND ROSAMOND

The objective of the article is to share some remarks on a silver plate from Ryszard Janiak's collection. The subject matter of the item is a motif taken from the history of a Germanic tribe of the Lombards, who entered Italy in the year 568 to establish a kingdom which was to survive until 774 – the Charlemagne conquest. A scene which depicts the death of Helmichis from the hands of Rosamond at the Byzantine court of Longinus in Ravenna has been identified. The iconographic message contained in this image is symbolic in content. The plate's technique enables the identification of the item's provenance and hypothetical dating. The author also stresses the uniqueness of the theme used, seeking its iconographic analogues. All this in order to understand the motifs and meaning of the piece.